

De externe effecten in de hedendaagse welvaartstheorie

Het werk van de eminente beoefenaar van de welvaarts-theorie ¹⁾, dat deze bijzondere aflevering van *E.-S.B.* heeft geïnspireerd, is een van de vele bewijzen uit de recente literatuur, dat dit wel eens dood verklaarde of als een nutteloos gedachtenspinsel gedoodverfde onderdeel der economie vol leven is en licht kan werpen op belangrijke praktische vraagstukken. Het hoofdonderwerp van Mishans studie, de externe effecten, is een van de gebieden waar de vitaliteit en de vruchtbaarheid van de welvaartstheorie in de laatste tijd het sterkst tot uiting zijn gekomen.

In de moderne welvaartstheorie — en dienovereenkomstig ook door Mishan — wordt de term externe effecten veelal in het bijzonder gebruikt voor de buiten de markt om werkende positieve of negatieve invloed, die als een nevengevolg van economische handelingen uitgaat op de produktievoorwaarden of het bevredigingspeil van andere huishoudingen. Meer rechtstreeks zijn zij door-gaans verbonden aan de technische processen, die uit de economische beslissingen voortvloeien dan wel aan de goederen, die object of resultaat van het handelen zijn, als in het ook door Mishan gebruikte voorbeeld van een gebouw dat het uitzicht belemmert. Dat zij zich buiten de markt om doen gevoelen houdt in, dat zij niet aan het prijsvormingsproces zijn onderworpen; degene die ze in het leven roept ontvangt of betaalt hiervoor geen vergoeding in de vorm van een marktprijs. De studie van Mishan richt zich, zoals uit de titel blijkt, voornamelijk op hun negatieve verschijningsvorm.

De externe effecten in deze zin zijn, nader aangeduid als de directe, technische of reële, dikwijls beschouwd als een der categorieën van de externe voor- en nadelen („external economies and diseconomies”) in een ruimere betekenis. Deze omvatten daarnaast de indirecte of gelde-lijke, die bestaan uit de gevolgen welke het optreden op de markt voor andere marktsubjecten dan de ruilpartijen met zich brengt en die, in tegenstelling tot de directe, in eerste aanleg in marktgrootheden tot uitdrukking komen. Ondanks een zekere analogie tussen deze twee groepen van verschijnselen zijn zij naar hun aard en gevolgen zo-danig verschillend, dat het niet zonder bezwaar is ze in één begrip samen te vatten. Zo ligt het door Scitovsky ²⁾ aangenomen verband tussen de indirecte externe voor-delen en de economische groei op een geheel ander vlak dan de door Mishan besproken negatieve effecten van de groei. Wegens dit uiteenlopend karakter en omdat de directe effecten voor de in de welvaartstheorie behandelde problemen de belangrijkste zijn, is de beperking van het begrip tot de reële tegenwoordig het meest gangbaar. In de Engelstalige literatuur worden zij ook *externalities*, *neighbourhood effects* of *spillover effects* genoemd. Omtrent de nauwkeurige afbakening van het verschijnsel bestaat overigens nog vrij veel onzekerheid, zoals o.m. blijkt uit een uitvoerig opstel dat Mishan enkele jaren geleden aan de begripsbepaling heeft gewijd ³⁾.

DE CLASSIFICATIE DER EXTERNE EFFECTEN

Externe effecten komen zeer veelvuldig voor. „The world is full of unpaid costs and unappropriated services” heeft J. M. Clark reeds lang geleden geschreven ⁴⁾. Ook al is het onmiskenbaar, dat hun betekenis, zoals Mishan duidelijk in het licht stelt, door de groei waarin de wereld zich thans verheugt sterk is toegenomen, zij kunnen in het algemeen geenszins uitsluitend hieraan worden toe-geschreven. Theoretisch is van belang, dat zij kunnen be-staan in een evenwichtstoestand, ook indien zij door de groei zijn opgewekt. Zij plegen dan ook in de regel met behulp van de statische theorie te worden onderzocht, hoewel zij stellig ook een plaats in de groeitheorie ver-dienen ⁵⁾.

In de welvaartstheorie zijn de externe effecten oude bekenden, vooral sedert de als klassiek geldende behande-ling ervan door Pigou in zijn grote standaardwerk. Tot betrekkelijk korte tijd geleden lagen zij echter enigermate aan de periferie van de belangstelling. Tekenend is, dat zij in Mishans overzichtsartikel uit 1960 slechts terloops ter sprake komen ⁶⁾. De jaren vijftig hebben evenwel reeds een opleving van de aandacht voor deze effecten te zien ge-gewezen, o.m. in de reeds genoemde publikaties van Kapp en Scitovsky en het artikel van Meade met het befaamde voorbeeld van de boomgaard en de imker ⁷⁾. In de laatste jaar of tien zijn de externe effecten een der meest besproken thema's van de welvaartstheorie geweest, in ongeveer de-zelfde tijd dus waarin zij zeer actueel zijn geworden en in de openbare discussie een grote plaats zijn gaan innemen.

¹⁾ Deze benaming verdient de voorkeur boven het pleonastisch klinkende „welvaartseconomie”.

²⁾ T. Scitovsky: „Two Concepts of External Economies” in *The Journal of Political Economy*, april 1954, herdrukt in T. Scitovsky: *Papers on Welfare and Growth*, Londen 1964.

³⁾ E. J. Mishan: „Reflections on Recent Developments in the Concept of External Effects” in *The Canadian Journal of Economics and Political Science*, februari 1965, ook opgenomen in E. J. Mishan: *Welfare Economics, Five Introductory Essays*, New York 1964.

⁴⁾ *Preface to Social Economics*, New York 1936, blz. 45. Het opstel waarin deze uitspraak voorkomt dateert uit 1915.

⁵⁾ Aldus ook Mishan: *Welfare Economics*, blz. 102: „the concept of external effects is rooted in comparative statics”. Dat een zuiver statische analyse van de externe effecten on-toereikend is, wordt betoogd in de fraaie studie van P. Bohm: *External Economies of Production*, Stockholm enz. 1964, hfdst. 3.

⁶⁾ E. J. Mishan: „A Survey of Welfare Economics, 1939-1959” in *The Economic Journal*, juni 1960; herdrukt in Mishan: *Welfare Economics* en in *Surveys of Economic Theory*, Prepared for the American Economic Association and the Royal Economic Society, dl. I (Money, Interest and Welfare), Londen enz. 1965.

⁷⁾ J. E. Meade: „External Economies and Diseconomies in a Competitive Situation” in *The Economic Journal*, maart 1952; een beknoptere behandeling in J. E. Meade: *Trade and Welfare*, Londen enz. 1955, afd. I, hfdst. 2.

De analyse van het verschijnsel is in vele tijdschriftartikelen en enkele monografieën aanmerkelijk verdiept en verfijnd. „The entire subject was re-examined from its very foundations”, aldus Baumol ⁸⁾, die zelf een werkzaam aandeel in deze herziening heeft gehad. De zich voortdurend uitbreidende casuïstiek heeft telkens nieuwe complicaties aan het daglicht gebracht en toepassing gevonden op een steeds ruimere kring van problemen, waarbij de uitstraling naar die betreffende de politieke besluitvorming een der opmerkelijkste ontwikkelingen is. Zij komen geregeld ter sprake in de leer van de met de externe effecten nauw verwante collectieve goederen en in studies over de analyse van maatschappelijke kosten en baten („cost-benefit analysis”), de nieuwe, empirisch-praktisch georiënteerde loot van de welvaartstheorie. Door deze nieuwe bewerking is het onderwerp boeiender, maar ook onoverzichtelijker en minder gemakkelijk toegankelijk geworden. Het leerstuk is nog steeds volop in beweging en toont de hierbij passende verscheidenheid van methoden (waaronder moderne technieken als speltheorie en lineaire programmering en, in een der meest recente bijdragen, de behandeling van de externe effecten als stochastische grootheden ⁹⁾) en tegengesteldheid van meningen, gepaard gaande met levendige discussies. Die veelomvattende bedrijvigheid kan in deze korte schets uit de aard der zaak niet meer dan een flauwe afschaduwing vinden.

EXTERNE EFFECTEN IN DE PARETIAANSE WELVAARTSTHEORIE

De belangrijkste factor in dit proces van vernieuwing en vooruitgang is de integratie van de externe effecten in de Paretiaanse welvaartstheorie geweest. Tevoren hadden zij alle een plaats in de Marshalliaanse theorie en in niet strikt welvaartstheoretische geschriften. De verklaring hiervan is dat het centrale probleem betreffende de externe effecten, hun invloed op de allocatie, onverbreekelijk verbonden is met de belangentegenstellingen op het stuk van de verdeling, die de Paretiaanse theorie wegens het verwerpen van interpersonele nutsvergelijking terzijde laat, terwijl daarentegen de behandeling van de verdelingsproblemen op basis van een dergelijke vergelijking een integrerend bestanddeel van de Marshalliaanse tak van de welvaartstheorie uitmaakt. Deze beschouwingswijze heeft echter steeds meer het veld moeten ruimen voor de Paretiaanse. Ten aanzien van de externe effecten schijnt dan als enige uitweg over te blijven zijn toevlucht te nemen tot de Bergsoniaanse welvaartsfunctie ¹⁰⁾. Positieve uitspraken over de invloed van de externe effecten op de welvaart der gezamenlijke subjecten worden aldus echter niet verkregen, terwijl bovendien de beoordeling van de effecten uit welvaartsoogpunt los komt te staan van de analyse der overige allocatieproblemen. Het is daarom van groot belang, dat een bevredigender oplossing mogelijk is gebleken.

In de traditionele analyse van de invloed van de externe effecten op de allocatie komt de nauwe samenhang met de verdeling duidelijk naar voren. Volgens de sedert Pigou in zwang zijnde inkleding zullen bij economische beslissingen met externe effecten de individuele kosten of opbrengsten niet gelijk zijn aan de maatschappelijke. Het gevolg hiervan is, dat de allocatie wordt scheefgetrokken in die richting, dat de activiteiten met de externe voordelen een te geringe en die met externe nadelen een te grote omvang hebben. Dat het prijsmechanisme aldus niet een

optimale allocatie tot stand brengt is een oud argument tegen het *laissez-faire* en voor corrigerend ingrijpen van de overheid. Pigou en vele anderen hebben hiertoe het middel van subsidiëring en belasting aanbevolen om de maatschappelijke marginale kosten en opbrengsten aan elkaar gelijk te maken. Deze correctie betekent klaarblijkelijk een verschuiving in de verdeling, maar bovendien berust de gehele redenering op het vergelijken en samenvoegen van welvaartscomponenten van verschillende groepen van subjecten, bijv. bij het bepalen van de maatschappelijke grenskosten.

In tegenstelling met een nogal eens voorkomende, maar niet logische terminologie dienen de maatschappelijke kosten en opbrengsten zo te worden geïnterpreteerd, dat zij de individuele mede omvatten ¹¹⁾. Het onderscheid tussen kosten en opbrengsten is echter in zoverre enigermate willekeurig, dat men in vele gevallen de externe nadelen hetzij als kosten, hetzij als negatieve opbrengsten kan behandelen en ten aanzien van de externe voordelen analoog te werk kan gaan. Ook Mishan gebruikt het begrip kosten van de groei in een ruimere dan de gewone betekenis. Voor een deel althans bestaan ze niet uit offers, die terwille van de groei moeten worden gebracht, op één lijn staande met de consumptiebeperking in het heden, maar veeleer uit als gevolgen of begeleidingsverschijnselen van de groei optredende negatieve opbrengsten.

De invoeging van de externe effecten in het Paretiaanse denkschema is merkwaardigerwijze het resultaat van de zeer ernstige moeilijkheden, die verbonden zijn aan de welvaartsmaatstaf van Pareto in zijn oorspronkelijke vorm, volgens welke van een welvaartsvergroting van een groep slechts gesproken kan worden als geen van haar leden er in welvaart op achteruitgaat. Aan deze voorwaarde is bij veranderingen in de economische situatie, met inbegrip van aanpassingen van de allocatie, slechts uiterst zelden voldaan. Er blijkt te dien aanzien dus geen principieel verschil te bestaan tussen de externe effecten en de overige allocatieproblemen.

Ten einde niet in een algeheel nihilisme te vervallen, heeft de Paretiaanse theorie zich genoopt gezien genoeg te nemen met een minder stringente maatstaf, de op grond van de „compensatietoets” vastgestelde mogelijkheid de welvaart van allen, dan wel die van een deel, zonder achteruitgang van de overigen, te vergroten. Deze neo-Paretiaanse maatstaf levert in het geval van tegengestelde verdelings-effecten dus slechts aanwijzingen betreffende potentiële welvaartsveranderingen in de strikt Paretiaanse zin op.

⁸⁾ W. J. Baumol: *Welfare Economics and the Theory of the State*, tweede ed., Londen 1965, blz. 24. De in 1952 verschenen eerste uitgave van dit boek was een van de voorboden van de sterke opbloei van de theorie der externe effecten.

⁹⁾ Resp.: O. A. Davies en A. Whinston: „Externalities, Welfare, and the Theory of Games” in *The Journal of Political Economy*, juni 1962; B. T. McCallum: „Relevant Technological Externalities in the Linear Production Model”, in *Economica*, februari 1967; O. E. Williamson e.a.: „Externalities, Insurance, and Disability Analysis” in *Economica*, augustus 1967.

¹⁰⁾ In deze geest F. Hartog: *Toegepaste welvaartseconomie*, Leiden 1963, blz. 20 e.v. Vgl. voor deze problematiek voorts o.m. K. Heinemann: *Externe Effekte der Produktion und ihre Bedeutung für die Wirtschaftspolitik*, Berlin 1966, hfdst. E.

¹¹⁾ Aldus o.m. ook D. W. Pearce en S. G. Sturmeij: „Private and Social Costs and Benefits: A Note on Terminology” in *The Economic Journal*, maart 1966.

Om niet in onoplosbaar gebleken moeilijkheden verwickeld te geraken, is het bovendien nodig bij de toepassing van deze toetssteen af te zien van de wijzigingen in de allocatie en de hierdoor veroorzaakte verdere verdelingseffecten, die uit een eventuele feitelijke compensatie zouden voortvloeien. Door deze restricties heeft het criterium een nog meer betrekkelijke waarde dan er op grond van verschillende overwegingen reeds in zijn oorspronkelijke vorm aan kan worden toegekend. Het kan daarom niet dienen om onvoorwaardelijk geldende, rechtstreeks op te volgen voorschriften voor de economische politiek af te leiden. De ambitie dergelijke praktische gedragsregels op te stellen heeft de welvaartstheorie wegens het partiële en hypothetische karakter van haar uitkomsten reeds lang prijsgegeven. Ook het moderne onderzoek betreffende de externe effecten, heeft zelfs wanneer het zich op de economisch-politieke kant van het vraagstuk richt niet de bedoeling, volstrekte normen of pasklare oplossingen voor de praktijk te bieden, maar inzicht dat voor doelmatige beslissingen nodig is. Uit dit oogpunt is het neo-Paretiaanse criterium ondanks zijn beperkte strekking een nuttig analytisch instrument.

Met behulp van deze gewijzigde versie van het criterium van Pareto kan de welvaartstheorie op pseudo-Marshalliaanse wijze welvaartsoordelen afleiden door het saldo te bepalen van tegengestelde veranderingen in de welvaart van verschillende subjecten, zij het met de *reservatio mentalis* dat deze operaties geen interpersonele nutsvergelijking impliceren. Met deze methode kunnen de externe effecten op dezelfde voet als de andere allocatieproblemen worden behandeld, waarbij de traditionele optimum-voorwaarde, de gelijkheid van marginale maatschappelijke kosten en opbrengsten, gehandhaafd kan blijven. De theorie van de externe effecten wordt tegenwoordig zeer dikwijls op deze grondslag beoefend en ook Mishan past in zijn boek deze vorm van analyse en beoordeling toe ¹²⁾.

DE AANPAK VAN COASE

Het opnemen van de externe effecten in de Paretiaanse theorie heeft echter meer betekend dan het aanbrengen van een nieuw etiket op de oude zakken met de oude wijn. Het heeft de weg geopend naar een meer diepgaand onderzoek dat niet alleen tal van interessante positieve inzichten heeft opgeleverd, maar ook veel bezwaren tegen de overgeleverde, in hoofdzaak van Pigou afkomstige theoretische en economisch-politieke denkbeelden over de externe effecten naar voren heeft doen komen. Deze kritische stroming vindt haar oorsprong voornamelijk in een baanbrekend artikel van Coase uit 1960 ¹³⁾.

Het uitgangspunt van zijn beschouwing, die zich beperkt tot de nadelen die uit de productie voortvloeien voor andere productiehuishoudingen, is dat het onjuist is bij de economische beoordeling hiervan, waarvoor hij als maatstaf de waarde van productie gebruikt, eenzijdig het negatieve effect in aanmerking te nemen. Met het belang van de productie die de nadelen doet ontstaan dient evenzeer rekening te worden gehouden. De oorspronkelijkheid van zijn bijdrage is er vooral in gelegen, dat hij laat zien hoe langs de weg van een ruil tussen de bij de externe effecten betrokken partijen een voor beide bevredigende en uit een oogpunt van allocatie optimale oplossing kan worden verkregen. Deze is naar zijn mening onafhankelijk van het feit, of al dan niet de juridische vrijheid bestaat de externe effecten zonder schadeloosstelling voor de benadeelden

in het leven te roepen; de desbetreffende wettelijke regelingen van het eigendomsrecht zijn wel van invloed op de verdeling van de produktievergroting, maar niet op de allocatie.

Deze stelling geldt echter slechts onder het voorbehoud, dat de transacties met betrekking tot de externe nadelen geen kosten met zich brengen. Deze voorwaarde zal in de werkelijkheid niet zijn vervuld, te minder naarmate meer subjecten bij deze effecten belang hebben. Deze omstandigheid schept de mogelijkheid, dat overheidsmaatregelen een meer efficiënte allocatie kunnen bewerkstelligen. Coase is evenwel van oordeel, dat de voordelen hiervan veelal zijn overschat, o.m. doordat de kosten van de overheidsbemoeiing zijn verwaarloosd. Het achterwege laten van interventie kan daarom de voorkeur verdienen. Hij waarschuwt er daarenboven tegen, de lasten van de corrigerende maatregelen in alle gevallen te leggen op degene, die de nadelen veroorzaakt, daar zij, die de nadelen ondervinden, mede verantwoordelijk kunnen zijn, bijv. door de keuze van de vestigingsplaats of het nalaten van voorzieningen, die de nadelen kunnen beperken. Zijn verhandeling heeft de strekking aan te tonen; dat van een uniforme institutionele regeling op het stuk van de externe effecten geen optimaal resultaat is te verwachten. Hij adstrueert zijn betoog met een aantal rechtszaken, waaruit de verwantschap van het vraagstuk met het juridische leerstuk van de onrechtmatige daad op sprekende wijze naar voren komt.

Op de door Coase ontwikkelde gedachtegang is door velen voortgebouwd, terwijl anderzijds zijn conclusies niet onweersproken zijn gebleven ¹⁴⁾. Zijn bezwaren tegen de economisch-politieke voorstellen van Pigou zijn aangevuld met het argument, dat deze bij de overheid een gedetailleerde feitenkennis veronderstellen waarover zij in feite niet zal beschikken ¹⁵⁾. Hiernevens is door Buchanan, een der belangrijkste vertegenwoordigers van deze richting en een der meest actieve en originele auteurs op het gebied van de externe effecten, aangevoerd dat zich ook bij de politieke besluitvorming afwijkingen tussen individuele en maatschappelijke kosten en opbrengsten zullen voordoen, die evenzeer een beletsel zullen zijn voor het bereiken van een optimum ¹⁶⁾.

In de theorie van de externe effecten heeft de door Coase ingevoerde gedachte van een ruil inzake de externe effecten veel navolging gevonden, waarbij zij mede is uitgebreid tot de door hem niet besproken vormen. De voorstelling van een „markt voor externe effecten” is tegenwoordig zeer gangbaar. Deze uitdrukking, die een contradictio in terminis schijnt, moet uiteraard zo worden verstaan dat wanneer externe effecten het voorwerp van een ruil zijn geworden, zij of verdwijnen of hun karakter als zodanig verliezen. In de door de ruil tot stand gebrachte

¹²⁾ Reeds eerder in E. J. Mishan: „Welfare Criteria for External Effects” in *The American Economic Review*, september 1961.

¹³⁾ R. H. Coase: „The Problem of Social Cost” in *The Journal of Law and Economics*, oktober 1960.

¹⁴⁾ Zie voor een beknopt samenvattend overzicht in R. Turvey: „On Divergences between Social Cost and Private Cost” in *Economica*, augustus 1963. Een kritische beschouwing geeft S. Wellisz: „On External Diseconomies and the Government-Assisted Invisible Hand” in *Economica*, november 1964; een antikritiek in O. A. Davis en A. B. Whinston: „On Externalities, Information, and the Government-Assisted Invisible Hand” in *Economica*, augustus 1966.

¹⁵⁾ Davis en Whinston, t.a.p.

¹⁶⁾ J. M. Buchanan: „Politics, Policy, and the Pigovian Margins” in *Economica*, februari 1962.

optimale situatie kan echter een deel der externe effecten blijven bestaan. Dergelijke met een optimum verenigbare effecten zijn als niet „Pareto-relevant” gekarakteriseerd ¹⁷⁾. Deze redenering leidt tot de gevolgtrekking dat het bestaan van externe effecten op zichzelf niet altijd corrigerende maatregelen rechtvaardigt ¹⁸⁾.

Hoewel deze marktconstructie slechts een beperkte praktische betekenis heeft — de illustraties betreffen veelal „neighbourhood effects” in de letterlijke zin tussen twee partijen — is haar heuristische waarde aanzienlijk. Zij is een instructief middel om zonder de schijn van interpersonele nutsvergelijking te wekken een Paretiaans optimum af te leiden, waarvan de verwezenlijking voor de verschillende bij externe effecten betrokken subjecten voordelig is ¹⁹⁾. Op deze wijze wordt de analogie met de andere allocatieproblemen op zeer treffende wijze gedemonstreerd.

DE IDEEËN VAN MISHAN

Deze ideeën zijn de directe achtergrond van de behandeling van de externe effecten door Mishan, zowel in zijn boek als in een daarop aansluitend belangrijk artikel, waarin de theoretische grondslag van zijn opvattingen meer in details is uitgewerkt ²⁰⁾ en dat in een andere bijdrage tot deze aflevering nader wordt besproken. Ook hij maakt met vrucht gebruik van de conceptie van ruilovereenkomsten betreffende de externe effecten, o.a. ten bewijze van zijn stelling dat subjecten met uiteenlopende preferenties, bijv. rokers en niet-rokers, liefhebbers van stilte of van ruimer, allen gebaat kunnen zijn met afzonderlijke ruimtelijke voorzieningen. Hij bestrijdt echter de door hem als deterministisch bestempelde stelling van Coase en zijn volgelingen, dat het allocatie-optimum in alle gevallen onafhankelijk is van de juridische regelingen betreffende de externe effecten ²¹⁾. Eveneens wijst hij de door Coase aangenomen wederzijdse verantwoordelijkheid voor negatieve effecten af. Hij bepleit deze steeds te leggen bij de partij die ze veroorzaakt, zowel op gronden van billijkheid als van efficiency, o.a. omdat op deze wijze het sluiten van overeenkomsten wordt vergemakkelijkt en een grotere prikkel bestaat de kosten in de vorm van de externe nadelen te verlagen. Zijn scherpzinnige argumentatie is een in menig opzicht verhelderende bijdrage tot de problematiek van de externe effecten, ook al is er mede in het licht van verschillende door Coase besproken gevallen reden te menen, dat hij in zijn verdediging van de eenzijdige verantwoordelijkheid iets te ver gaat.

De omstandigheid, dat de voorstelling van een markt veelvuldig is toegepast voor de externe effecten in de sfeer van de consumptie, heeft als een belangrijke consequentie gehad dat de welvaart dikwijls in een ruimere zin is opgevat dan tot kort geleden in de welvaartstheorie het meest gebruikelijk was. Herhaaldelijk, o.m. ook door Mishan in verscheidene van zijn illustraties, zijn „immateriële”, niet rechtstreeks op geld waardeerbare of het reële inkomen wijzigende effecten in de analyse betrokken. Kenmerkend is bijv., dat terwijl Pigou in zijn schoolvoorbeeld het nadeel van de fabrieksrook voor de consumenten afmeet aan hun grotere uitgaven voor zeep, in een recente studie de invloed van rook op de gezondheid als het welvaartseffect wordt gezien ²²⁾. Deze ruimere interpretatie is niet anders dan logisch, daar hier duidelijk sprake is van de gevolgen van het gebruik van economische goederen voor de behoeftenbevrediging, die bovendien, naar uit de ruiltheorie van de externe effecten blijkt, zeer wel voor in geld uitgedrukte

waarderingsoordelen vatbaar zijn. De gelijkstelling van economische en „materiële” effecten is daarom hoogst willekeurig. Het is derhalve ook onjuist, de vernietiging van het natuurschoon — door Mishan terecht een uiterst belangrijk economisch goed genoemd — ten behoeve van industrievestiging als een niet-economisch offer te stellen tegenover het economische belang van de groei.

Mishans welsprekend protest tegen de opperheerschappij van de groei reikt echter nog aanzienlijk verder dan de „immateriële” externe nadelen voor de welvaart. Het in donkere kleuren geschilderde „onbehagen in de welvaart” (om met Freud te spreken) is niet het resultaat van de aanwending van bepaalde economische goederen; het is een tekort aan welzijn, aan „well-being” of „social welfare” in de termen van Mishan. Zijn sombere visie op de ontwrichtende werking van het groeiproces op het menselijke, maatschappelijke en culturele leven berust dan ook niet op economische waarderingsoordelen. Ook verscheidene van zijn meest radicale voorstellen, als het verbieden van particuliere auto's en van het luchtverkeer, zijn niet welvaartstheoretisch gefundeerd maar de uiting van eigen voorkeuren, terwijl zijn verdediging van een paternalistische beïnvloeding van de preferenties door het beperken van keuzemogelijkheden ²³⁾ eveneens de grenzen van de welvaartstheorie overschrijdt. De persoonlijke waarderingen en overtuigingen, die zijn boek doortrekken, stempelen het tot een getuigenis en een in zijn eenzijdigheid ²⁴⁾ boeiend en provocerend strijdschrift tegen de „geest der eeuw”.

Het boek heeft de grote verdienste, de groei te hebben geplaatst in een ruimer economisch en niet-economisch perspectief dan waarin het veelal wordt gezien. Het is niet aan de economie te beslissen over de alternatieven, die Mishan ons voor ogen stelt. Zeer terecht heeft hij erop gewezen, dat de groei als doelstelling van de economische politiek niet met zuiver economische overwegingen kan worden gemotiveerd ²⁵⁾ en voor het afwijzen van dit doel geldt uiteraard hetzelfde. De welvaartstheorie kan zelfs de economische offers en resultaten van de groei, waarbij mede de welvaart van toekomstige generaties in het geding is, niet objectief tegen elkaar afwegen. Maar als gekozen moet worden tussen een wat geringere stijging van het sociaal produkt en een bewoonbaar blijvende wereld, is het wellicht geen al te gewaagde hypothese dat althans een groot deel van het nageslacht deze laatste erfenis het meest op prijs zal stellen.

P. Hennipman

¹⁷⁾ J. M. Buchanan en W. Craig Stubblebine: „Externality” in *Economica*, november 1962; ald. blz. 375: „What vanishes in Pareto equilibrium are the Pareto-relevant externalities”.

¹⁸⁾ Buchanan en Craig Stubblebine, t.a.p., blz. 381.

¹⁹⁾ Hierop is in het bijzonder de nadruk gelegd door O. A. Davis en A. B. Whinston: „Some Notes on Equating Private and Social Cost” in *The Southern Economic Journal*, oktober 1965.

²⁰⁾ E. J. Mishan: „Pareto Optimality and the Law” in *Oxford Economic Papers*, november 1967.

²¹⁾ Deze opvatting ook bij F. T. Dolbear Jr.: „On the Theory of Optimum Externality” in *The American Economic Review*, maart 1967.

²²⁾ Davis en Whinston: „Some Notes on Equating Private and Social Cost”, t.a.p., blz. 114.

²³⁾ *The Costs of Economic Growth*, blz. 118 e.v.

²⁴⁾ Zie voor de keerzijde van het door Mishan getekende beeld F. Hartog: „De kosten van economische groei” in *E.-S.B.* van 1 november 1967.

²⁵⁾ T.a.p., blz. 37.